

Mieszko Ciesielski

O problemie psychofizycznym w sposób metodologiczny Katarzyna Paprzycka, *O możliwości antyredukjonizmu*, Wydawnictwo Naukowe Semper, Warszawa 2005, ss. 200.*

Postawiony z całą wyrazistością przez Kartezjusza problem psychofizyczny, czyli zagadnienie stosunku duszy do ciała, wciąż budzi polemiki i kontrowersje. Wśród współczesnych badaczy ukształtowały się dwa opozycyjne podejścia. Z jednej strony pojawiło się stanowisko redukcjonizmu psychofizycznego, które głosi możliwość fizykalistycznego wyjaśnienia zjawisk mentalnych. Reprezentowane jest ono m.in. przez Jaegwon Kima, Paula i Patricję Churchlandów. Z drugiej strony występuje stanowisko antyredukjonizmu, głoszące niemożliwość redukcji prawidłowości psychologicznych do praw fizycznych, które reprezentują m.in. Hilary Putnam, Jerry Alan Fodor i Donald Davidson. Z uwagi na mocne, choć nierozstrzygające, argumenty, które każda ze stron zgromadziła na poparcie własnego stanowiska, panuje w tej sprawie swoista „równowaga racji”, która przesądza o dużej niekonkluzywności tych klasycznych już stanowisk.

W sytuacji braku jak na razie perspektyw na rozwiązanie problemu psychofizycznego, warto być może przyrzeć się nieco innym do niego podejściom. W książce pt. *O możliwości antyredukjonizmu* Katarzyna Paprzycka ukazuje metodologiczną stronę sporu redukcjonizmu z antyredukjonizmem.¹ Zdaniem autorki — co

* Do książki tej nawiązywał też tekst Profesora Władysława Krajewskiego „Idealizacja, czynniki główne i uboczne”, opublikowany już pośmiertnie na naszych łamach (FN 1/06) — przyp. red.

¹ Nie jest to pierwsza praca autorki na temat redukcji; zob. m.in. K. Paprzycka, *Reduction and Explanation in the Light of the Idealizational Approach to Science*, Harvard University 1989, Honors Thesis; K. Paprzycka, *Reduction and Correspondence in the Idealizational Approach to Science*, [w:] *Idealization I: General Problems*, „Poznań Studies in the Philosophy of the Sciences and the

uznać można za główną tezę książki — trudności z rozwiązaniem problemu psychofizycznego wynikają m.in. z respektowania przez obydwie opozycyjne podejścia pewnych założeń metodologicznych, które zawężają pole rozważań. Zarówno redukcjonści, jak i ich oponenty przyjmują klasyczną koncepcję nauki, a w jej ramach swoiste ujęcie procedury redukcji. Przypomnijmy, że w klasycznym ujęciu,² wyjaśnianie polega na dedukcji opisu wyjaśnianego zjawiska z prawa ogólnego i warunków początkowych. Podobnie przebiega procedura redukcji jednej teorii do drugiej. Polega ona bowiem, ogólnie rzecz biorąc, na dedukcji praw teorii redukowanej z praw teorii redukującej. Teoria późniejsza, redukująca, wyjaśnia zatem teorię wcześniejszą, redukowaną — prawa tej ostatniej są logicznymi konsekwencjami teorii redukującej. Taka perspektywa metodologiczna pociąga za sobą to, że zasadniczą kością niezgody redukcjonizmu i antyredukcjonizmu psychofizycznego — jak zauważa Paprzycka — jest teoria identyczności rodzajowej, która głosi możliwość utożsamienia typów zjawisk psychicznych z odpowiednimi klasami zjawisk fizycznych. W klasycznym ujęciu, utrzymanie stanowiska antyredukcjonistycznego możliwe jest wyłącznie dzięki odrzuceniu teorii identyczności rodzajowej. Przyjęcie tej teorii bowiem z konieczności pociąga za sobą tezę o możliwości redukcji, ponieważ możliwość utożsamienia klas zjawisk mentalnych z fizycznymi wystarcza do przeprowadzenia redukcji. Dlatego też zwolennicy redukcjonizmu ze szczególną uwagą czynią starania zmierzające do potwierdzenia słuszności teorii identyczności rodzajowej.

Według Paprzyckiej, dopiero przyjęcie odmiennej perspektywy metodologicznej umożliwi wskazanie nowego, swoistego stanowiska w sporze psychofizycznym (Paprzycka 2005, s. 16). W tym celu autorka w swej książce nawiązuje do idealizacyjnej koncepcji nauki (dalej w skrócie: IKN),³ propagowanej od kilkudziesięciu lat przez takich filozofów jak Leszek Nowak czy Władysław Krajewski, i rozwija ją samodzielnie, zwłaszcza w obszarze związanym z procedurą redukcji. Ogólnie mówiąc, procedura wyjaśniania w idealizacyjnej koncepcji nauki zasadniczo różni się od ujęcia neopozytywistycznego. Również relacja redukcji w paradygmacie idealizacyjnym wygląda inaczej aniżeli w ujęciu klasycznym. Zakładana przez IKN wielopoziomowa istotnościowo struktura rzeczywistości sprawia, że redukcja nie przyjmuje postaci dedukcji praw teorii redukowanej z praw teorii redukującej. Paprzycka dowodzi, iż do tej pory koncepcje redukcji w IKN były opracowywane częściowo i nie wyczerpywały wszystkich aspektów relacji między teoriami (s. 142).⁴ Propozy-

---

Humanities”, vol. 16, red. J. Brzeziński, F. Coniglione, T.A.F. Kuipers, L. Nowak, Amsterdam 1990, Rodopi.

² Zob. np. E. Nagel, *Struktura nauki. Zagadnienia logiki wyjaśnień naukowych*, Warszawa 1961, PWN.

³ Zob. L. Nowak, *Wstęp do idealizacyjnej teorii nauki*, Warszawa 1977, PWN.

⁴ Zob. m.in. R. Egiert, *Parafrazy idealizacyjne*, Poznań 2000, Wydawnictwo Fundacji Humaniora; I. Nowakowa, *Dialektyczna korespondencja a rozwój nauki*, Warszawa – Poznań 1975, PWN; K. Zamiara, *Metodologiczne znaczenie sporu o status poznawczy teorii*, Warszawa 1974, PWN.

cja „ogólnej teorii redukcji” przedstawiona przez autorkę ma te luki wypełnić i ukazać wielorakość redukcji.

W punkcie wyjścia autorka proponuje tzw. eksplikacyjną koncepcję reguł mostowych, łączących pojęcia z dwóch różnych języków teoretycznych (s. 116). Według niej odpowiednie pojęcia teorii różniących się aparatem konceptualizacyjnym nie muszą być utożsamione bądź też powiązane równoważnościami. Wystarczy, że reguły mostowe pozwalają sparafrazować wyrażenia języka teorii redukowanej w języku teorii redukującej. Rozwinięta przez Paprzycką koncepcja redukcji w IKN pozwala jej stwierdzić, iż wyeksplikowanie pojęć psychologicznych w języku fizykalistycznym nie wystarcza do przeprowadzenia redukcji jednej teorii do drugiej.

W celu przeprowadzenia pełnej klasyfikacji odmian relacji redukcji autorka różni trzy jej „wymiary”: eksplikacyjny, istotnościowy oraz derywacyjny (s. 121). W każdym z tych wymiarów można wyróżnić pewne odmiany, w zależności od tego, jakimi elementami teoria redukowana i redukująca różnią się między sobą (dla przykładu, w wymiarze istotnościowym można wyróżnić redukcje statyczne, korespondencyjne i refutacyjne).

Przyjęcie aparatu konceptualizacyjnego IKN umożliwia Paprzyckiej zdefiniowanie dwóch kluczowych dla problemu redukcji psychologii do fizyki pojęć: „istotnościowej zgodności” oraz „istotnościowej niezgodności” dwóch teorii (s. 161). Otóż, między dwiema teoriami ma miejsce relacja istotnościowej zgodności wówczas, gdy czynniki istotne tych teorii są ze sobą skorelowane w taki sposób, że zachowują izomorfizm między strukturami esencjalnymi obydwu teorii. Uporządkowanie czynników istotnych teorii redukowanej jest niejako „powielone” czy też „odzworowane” w drugiej teorii. Czyli, w szczególności, czynniki uznane za główne w pierwszej teorii są również uznane za główne w teorii drugiej, a czynniki pierwszej teorii uznane za uboczne są takimi w teorii drugiej. Jak dalej stwierdza autorka, relacja istotnościowej zgodności dwóch prawdziwych teorii jest warunkiem koniecznym dla przeprowadzenia redukcji. Relacja redukcji może więc mieć miejsce tylko wówczas, gdy teoria redukująca zachowuje izomorfizm między strukturami esencjalnymi: swoją i teorii redukowanej. A zatem, w IKN możliwość przeprowadzenia redukcji uzależniona jest nie tylko od wyeksplikowania pojęć jednej teorii przy pomocy pojęć teorii drugiej — jak ma to miejsce w klasycznym ujęciu nauki — lecz ponadto zależy od zgodności istotnościowej obydwu teorii.

Tak rozbudowaną procedurę redukcji w ramach idealizacyjnej koncepcji nauki Paprzycka wykorzystuje w sporze psychofizycznym. Odejście od klasycznego ujęcia metody naukowej na rzecz koncepcji idealizacji i konkretyzacji pozwala bronić stanowiska antyredukcjonizmu i, co ważne, zarazem przyjąć teorię identyczności rodzajowej. Przyjęcie teorii identyczności rodzajowej, założenia, które w klasycznym ujęciu nauki przesądzało o możliwości redukcji, w IKN wcale nie musi wykluczać stanowiska antyredukcjonistycznego. Możliwa jest bowiem sytuacja, w której pojęcia teorii psychologicznej można będzie utożsamić z pojęciami teorii fizycznej, a mimo to niemożliwa będzie redukcja praw psychologii do praw fizyki. Dla jej

przeprowadzenia bowiem, oprócz utożsamienia pojęć obydwu teorii, niezbędne jest również zachodzenie relacji istotnościowej zgodności, co może mieć miejsce, lecz nie musi (s. 159). Odrzucenie więc neopozytywistycznego ujęcia relacji redukcji na rzecz ujęcia tej relacji w ramach idealizacyjnej koncepcji nauki pozwala przedstawić nowe stanowisko w sporze psychofizycznym. A mianowicie, jest to antyredukcjonizm przyjmujący zarazem teorię identyczności rodzajowej.

Katarzyna Paprzycka w swej książce zajmuje się metodologicznym aspektem sporu psychofizycznego — bada możliwość antyredukcjonizmu, nie rozstrzyga więc prawdziwości jednego lub drugiego stanowiska. Konceptualizacja procedury redukcji w ramach IKN, dokonana przez autorkę, pozwala uporządkować spór o stosunek świadomości do ciała oraz, co ważniejsze, przedstawić nowe stanowisko łączące poglądy antyredukcjonistyczne z przekonaniem o słuszności teorii identyczności rodzajowej. Wzbogacony w ten sposób repertuar aparatury metodologicznej daje nadzieję, że nawet jeśli nie przyczyni się on do rozwiązania problemu psychofizycznego, to przynajmniej rzuci światło na nowe aspekty tego zagadnienia.

Szkoda, że Autorka nie zdecydowała się przy okazji na przeanalizowanie zagadnienia statusu naukowego psychologii jako nauki — w pewnym sensie — humanistycznej: namysł nad zjawiskami mentalnymi, świadomością etc., uznawany bywa przecież za należący do dziedziny nauk humanistycznych. Taka perspektywa mogłaby wpłynąć na proponowaną wizję redukcji — w szczególności zagadnienie redukcji w naukach humanistycznych. (Czy tam też można odnaleźć relacje redukowania jednych teorii do innych? Czy ewentualne redukcje wyglądają tak samo, jak w naukach przyrodniczych?) Szkoda też, że Autorka nie zadbała o przystępniejszy wykład swojej propozycji. Rozważania o metodologii idealizacji i konkretyzacji prowadzone są na wysokim poziomie sformalizowania. Jest w nich wiele pojęć teoretycznych, subtelnych kategoryzacji i definicji, które wyrażone w języku logiki mogą stanowić pewną barierę — zwłaszcza dla osób preferujących bardziej eseistyczny sposób wyrażania się.

Mankamenty te nie powinny jednakże przesłonić faktu, że omawiana książka jest bardzo wartościowa. Paprzycka daje nam nowe narzędzia do badania problemu psychofizycznego. Wzbogaca też samą metodologię. W IKN do tej pory ujęcia redukcji zostały opracowywane częściowo. Zaproponowana przez autorkę „ogólna teoria redukcji” wypełnia pewne luki, a ponadto ukazuje, iż w idealizacyjnej koncepcji nauki jest jeszcze wiele obszarów, które oczekują swego rozwinięcia i rzetelnej konceptualizacji.